

Маргарита ТВАРДОВСЬКА

Національний університет “Львівська політехніка”,
аспірантка кафедри міжнародного та кримінального права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
marharyta.m.tvardovska@lpnu.ua
ORCID: 0009-0009-9545-0699

ПРОБЛЕМА КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО, ЯКИЙ ВЖИВАЄ НАРКОТИЧНІ ЗАСОБИ

<http://doi.org/10.23939/law2025.45.243>

© Твардовська М., 2025

В статті досліджуються проблеми поширення наркотизму, зокрема, наркоманії серед неповнолітніх в Україні на сучасному етапі. Проаналізовано наслідки вживання наркотичних речовин (психосоціальні та медичні). Також простежено взаємозв'язок між вживанням наркотичних речовин та злочинністю загалом. Звернено увагу на специфічні особливості наслідків вживання наркотичних речовин неповнолітніми особами. Окрема увага присвячена проблемі віктимізації осіб, які допускають немедичне вживання наркотичних засобів. Констатовано, що наркоманія є тим негативним соціальним явищем, яке призводить до істотного зниження соціального становища, особливо молодих людей, і це неодмінно відбивається на рівні розвитку суспільства, особливо в сьогодиншій тяжкий для України період. Констатовано основні причини поширення наркоманії серед неповнолітніх в Україні: кризові явища в суспільстві у зв'язку з російською агресією, погіршення соціально-економічного та соціально-психологічного стану низки груп населення, низький рівень виховання в сім'ї, криза шкільної та професійної освіти, збільшення рівня безробіття в період воєнного стану, брак державних програм організації дозвілля неповнолітніх, значні міграційні процеси під час воєнного стану та втрата батьків через війну і, як наслідок, бездоглядність неповнолітніх та поява в суспільстві соціального сирітства.

Констатовано, що наркоманія як соціальна проблема має негативні, суспільні наслідки: смертельні випадки від передозування, підвищені ризики явищ суїцидального характеру, ризики розвитку психічних захворювань, серцево-судинних ускладнень, ускладнень вагітності. Вказано на ефективні заходи протидії поширенню наркотизму, зокрема, наркоманії серед неповнолітніх через підвищення ефективності діяльності поліції та ювенальної юстиції.

Ключові слова: наркотизм, наркоманія, неповнолітні, злочинність, віктимність.

Постановка проблеми. Наша держава, яка, відповідно до Конституції України, є соціальною і правовою, добровільно поклала на себе обов'язок гарантувати для усіх своїх громадян, як повноцінних членів українського суспільства, забезпечення необхідних умов їхнього існування на максимально високому життєвому рівні. Зазначений обов'язок держави особливо повинен бути реалізований нею стосовно найбільш незахищених та вразливих категорій суспільства, зокрема, непов-

нолітніх громадян. Зазначена проблема постає особливо гостро та набуває актуальності з огляду на нелегкі для українського суспільства часи сьогодення, коли виникає потреба надання особливої уваги з боку як уповноважених державних органів, так і з боку недержавних організацій на рівень становлення молодого покоління в нелегких умовах російської агресії на території України.

Аналіз дослідження проблеми. Проблему наркотизму серед неповнолітніх більшою чи меншою мірою досліджувала низка вітчизняних науковців. Особливу увагу науковців означена проблема привернула останніми роками, коли в суспільстві раз-по-раз виникають, м'яко кажучи, неприємні наслідки цієї проблематики, що напряду пов'язані з викликами російсько-української війни. Цей факт свідчить про те, що сьогодні гостро постала потреба вироблення новітніх методів задля боротьби з наркотизмом у суспільстві, особливо серед неповнолітніх його членів. Проблеми наркотизму, зокрема, наркоманії серед неповнолітніх свого часу порушувало у своїх наукових пошуках чимало вітчизняних учених: В. Борисов, О. Гумін, А. Градецький, В. Глушков, В. Дьомін, А. Закалюк, П. Мельник, Н. Мірошніченко, А. Музика, М. Хруппа, Р. Павленко, Л. Раєцька, В. Семенюк, В. Сташис, М. Хавронюк та багато-багато інших. Наркотизм, зокрема, наркоманію як негативне явище соціального характеру ґрунтовно піддали дослідженню у своїх наукових працях О. Гумін, Н. Мірошніченко, П. Мельник.

Так, на переконання вченого А. Закалюка, під наркотизмом треба розуміти неприйнятне суспільством загалом, а також надзвичайно небезпечне явище соціального характеру, оскільки негативний, а інколи й руйнівний вплив цього явища стосується усіх сфер суспільного життя, зокрема, економіки, виробництва, обороноздатності, фізичного й морального здоров'я нації та її культури, процесу позитивного відтворення населення у державі та збереження генофонду нації, та, насамкінець – перспективи цивілізаційного розвитку [2, с. 4]. Інші вчені вважають, що поняття “наркотизм” означає певне антисуспільне явище, яке знаходить своє вираження у протиправному обігу наркотичних засобів та пов'язаних з ними речовин, у скоєнні у зв'язку з протиправним їх обігом суспільно шкідливих і навіть кримінально протиправних діянь. Відповідно, похідним від цього явища вважається наркоманія як хворобливий психічний стан [3, с. 121–22]. Однак усі науковці вважають наркоманію негативним антисуспільним явищем, руйнівний вплив якого від протиправного обігу наркотичних і пов'язаних з ними засобів поширюється на майже всі сфери суспільного життя та напряду сприяє підвищенню рівня злочинності.

Мета статті – дослідження проблем наркотизму, зокрема, наркоманії серед неповнолітніх осіб, і визначення можливого взаємозв'язку між вживанням наркотичних речовин та загалом – злочинністю.

Виклад основного матеріалу. Наркоманія є тим негативним соціальним явищем, яке призводить до істотного зниження соціального становища, особливо молодих людей, і це неодмінно відбивається на рівні розвитку суспільства, особливо в сьогоднішній тяжкий для України час. Чинниками, які впливають на поширення наркоманії серед неповнолітніх в Україні, насамперед є: кризові явища в суспільстві у зв'язку з російською агресією, погіршення соціально-економічного та соціально-психологічного стану ряду груп населення, низький рівень виховання в сім'ї, криза шкільної та професійної освіти, збільшення рівня безробіття в період воєнного стану, брак державних програм організації дозвілля неповнолітніх, значні міграційні процеси під час воєнного стану та втрата батьків через війну і, як наслідок, бездоглядність неповнолітніх та поява в суспільстві соціального сирітства.

Окрім того, у цей складний період кризових явищ у різних сферах суспільного життя під час воєнного стану в Україні причинами поширення наркоманії, особливо серед неповнолітніх, стали також: погіршення духовної та моральної атмосфери у суспільстві, різке падіння економіки і, як

наслідок, безробіття, соціальна та політична напруженість у суспільстві, невпевненість у майбутньому тощо. Щодо наркотизації у середовищі неповнолітніх, то, крім вищезазначених чинників, цьому явищу також сприяють: різке соціальне розшарування сімей, неврівноваженість психоемоційного тла виховання підлітків, їхня соціалізація в умовах знецінення загальнолюдських принципів моралі, дегуманізація ставлення до найвразливіших соціальних груп тощо. Беззаперечним є і той факт, що швидкими темпами збільшується динаміка наркотизації українського суспільства, оскільки Україна, на жаль, є у сфері міжнародного кримінального наркобізнесу.

На жаль, наркоманія як соціальна проблема призводить до негативних, суспільних наслідків: смертельні випадки від передозування, підвищені ризики явищ суїцидального характеру, ризики розвитку психічних захворювань, серцево-судинних ускладнень, ускладнень вагітності. Так, за роки незалежності України показники захворюваності на розлади психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин і їх розповсюдження, зросли в 2,5–3,2 раза, у 25 разів збільшилася кількість неповнолітніх наркоманів [4]. На жаль, сьогодні наркотизм, зокрема, наркоманія майже зрівнялись з такими негативними хворобливими звичками, як паління, вживання алкогольних напоїв, ігроманія.

Обов'язково треба зазначити, що до ознак, які сьогодні характерні для наркотизму, безперечно, є зниження віку залежності. Так, якщо ще 10–15 років тому вік можливого виникнення у неповнолітніх осіб потенційної залежності сягав 13–15 років, то, наприклад, сьогодні поширені випадки наркоманії серед 9–10-річних неповнолітніх.

Особливо потрібно також загострити увагу на проблемі наркотизму серед неповнолітніх осіб жіночої статі, особливо у їхньому підлітковому віці. Так, статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України підтверджують, що понад 71 % всіх осіб, які перебувають на обліку через систематичне зловживання наркотичними засобами, становлять неповнолітні особи, а також молодь від 18 до 29 років, однак кожен п'ятий серед цих осіб – особи жіночої статі [1]. Треба наголосити, що організм жінки, особливо неповнолітньої, набагато інтенсивніше звикає до залежності від алкоголю та наркотичних засобів. Ба більше, жінка, яка страждає на залежність, може вилікуватись у надзвичайно рідкісних випадках.

Наркозалежність є чинником, який безсумнівно призводить до скоєння кримінальних правопорушень. Так, тільки за два останні роки в загальній сукупності скоєних кримінальних правопорушень на території України кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів становлять 3,3 % [4].

Безпосередньо пов'язаними із вищезазначеними є ще одна група кримінальних правопорушень, які скоюються або у стані наркотичного сп'яніння, або ж метою скоєння яких є протиправне отримання коштів для придбання наркотичних засобів. Відомо, що великою проблемою є досить легка доступність наркотичних засобів, особливо небезпечного кустарного виробництва. Водночас, незважаючи на доступність, наркотичні засоби є досить дорогими. Потреба систематичного їх вживання та наявності коштів на їх придбання неодмінно призводить до систематичного скоєння корисливих кримінально протиправних діянь (крадіжок, грабежів, розбоїв, вимагань) та підвищення рівня злочинності серед наркоманів.

Наголосимо ще на одній проблемі, пов'язаній з протиправним обігом наркотичних засобів. З наркотизмом, зокрема, з наркоманією вбачається пряма залежність поширення ВІЛ/СНІДу. Про це свідчить той статистичний факт, що серед загальної кількості ВІЛ-інфікованих чи хворих на СНІД понад 80 % припадає на осіб, які вживають наркотичні засоби через ін'єкції чи інфузійно. Ба більше, неповнолітня чи молода особа, яка зловживає наркотичними засобами через ін'єкції, не може через свій стан проконтролювати стерильність і одноразовість ін'єкцій. Тому є надзвичайно високий ризик, про що свідчить наведена статистика, зараження ВІЛ/СНІДом, до того ж у найактивнішому репродуктивному та працездатному віці. Ще однією проблемою є неврахування більшої частини випадків захворювань на ВІЛ/СНІД серед осіб, які зловживають наркотичними засобами. Офіційно

zareєстрована кількість випадків інфікування ВІЛ та захворювань на СНІД становить всього одну десятину реального числа інфікованих чи хворих. Це ще одна проблема, яка стоїть перед Україною з метою нейтралізації та зменшення ступеня полінаркотизму (4,9 % серед всіх осіб, які зловживають наркотиками) в найближчі роки і яка повинна бути вирішена в державі комплексно з врахуванням не лише медичних, але й соціальних, психологічних і правових та багатьох інших чинників. Ба більше, середня тривалість життя осіб, які мають наркотичну залежність, становить трохи більше 30 років, з яких 10–15 років вони активно вживають наркотичні засоби [1; 4].

Наркозалежність, безсумнівно, є тим віктимогенним чинником, коли поведінка самої жертви, яка перебуває під впливом дії наркотичної речовини, нерідко сприяє вчиненню кримінальних правопорушень. Неповнолітні наркомани, безперечно, є потенційними жертвами кримінально протиправної діяльності, оскільки їхній стан не дає змоги проаналізувати наслідки конкретної життєвої ситуації, яка може виникнути з ними. Крім того, реальна неспроможність неповнолітніх осіб, які перебувають у стані наркотичного сп'яніння, будь-яким способом опиратися кримінально протиправним посяганням “антисупільних” суб'єктів перетворює їх на потенційних жертв кримінальних правопорушень [5, с. 108–109].

Проблема соціальної загрози наркотизму серед неповнолітніх обертається величезними збитками для суспільства загалом. Негативні наслідки розширення обігу наркотичних засобів руйнують людський потенціал суспільства [6, с. 56], що, безсумнівно, призводить до підвищення рівня злочинності у різноманітних сферах – аж до фінансування тероризму, державної зради, колабораціонізму, пособництва державі-агресору тощо, до неконтрольованого розповсюдження ВІЛ/СНІДу.

Треба відзначити, що небезпека наркотизму саме серед неповнолітніх також проявляється у надзвичайно важкій їхній реабілітації у разі прийняття ними рішення про припинення своєї залежності. Тому як для неповнолітнього, так і для суспільства загалом наркотизм призводить до катастрофічних наслідків.

Не зайвим буде нагадати про роль саме родини, сім'ї на шляху усунення будь-яких проявів наркотизму серед дітей. Саме інститут сім'ї здійснює визначальний вплив на становлення дитини, яка виховується у цій сім'ї, як цінної для суспільства особистості. Однак сьогодні, особливо в період повномасштабної російської агресії, в суспільному житті нашої держави ми, на жаль, не змогли уникнути тих негативних тенденцій, коли істотно знизився виховний вплив інституту сім'ї на неповнолітню особу. Величезна внутрішня і зовнішня міграція, розпад тисяч українських сімей під час війни призводить до того, що на молодих людей значно посилюють свій вплив інтернет, зокрема, соцмережі та “вулиця”, що негативно впливає на неповнолітніх осіб, які через вікові особливості не можуть належно й адекватно сприймати масив інформації довкола них. Динамічність соціального середовища в державі під час воєнного стану, брак впевненості у завтрашньому дні, а також бажання самоутвердження провокує у неповнолітнього його протиправну поведінку, формує викривлене сприйняття несправедливої дійсності і врешті-решт призводить до наркотизації середовища неповнолітніх [1].

На превеликий жаль, неповнолітні сьогодні для проведення дозвілля зазвичай віддають перевагу нічним клубам та барам на противагу заняттям спортом чи іншим способам дозвілля. Водночас це потребує значних матеріальних витрат, що, безсумнівно, схиляє до скоєння протиправних (навіть кримінально протиправних) діянь. Такі умови безцільного проведення часу неповнолітнім формують у нього так би мовити певний “негативний” інтерес (до вживання алкоголю, наркотиків, до ігрової залежності тощо), який призводить до розвитку відповідного виду залежності. Найпоширенішими місцями вживання наркотичних засобів є переважно житло (за відсутності батьків), а також підвали, під'їзди, горища, нічні клуби тощо. Зокрема, низький рівень організації дозвілля у нічних клубах у багатьох випадках супроводжується вживанням наркотичних речовин (інколи надзвичайно сумнівного походження). Треба також наголосити, що сьогодні у середовищі неповнолітніх немає будь-

яких стримувальних факторів й страху перед вживанням наркотичних речовин та інколи елементарної обізнаності про побічні наслідки їх впливу на організм людини. Саме тому, на жаль, на основі статистичних даних останніх років треба констатувати, що неповнолітні віддають більшу перевагу не алкоголю, а наркотичним чи психотропним речовинам і їх прекурсорам. З огляду на це, сьогодні важливим важелем, здатним протидіяти наркоманії, зокрема, серед неповнолітніх осіб, є реалізація на загальнодержавному рівні індивідуальної профілактики через здійснення системного впливу на конкретно визначених осіб з використанням правових, соціальних, психологічних, медичних та інших методів задля досягнення позитивного з позиції суспільства результату – усунення протиправного зловживання особою наркотичними засобами [7, с. 243]. Для досягнення такого результату потрібно зорганізувати на цьому шляху спільні зусилля різноманітних державних і недержавних установ (освітніх, медичних, соціальних тощо) [1]. Так, істотним недоліком в організації протидії наркотизму серед неповнолітніх сьогодні є недостатня діяльність закладів освіти у сфері індивідуальної профілактики наркоманії. Саме заклади освіти нині відповідальні за підняття духовності молодих представників української нації, за підняття патріотизму в час війни, суспільної моральності та правової свідомості серед молоді. Запорукою успішної реалізації таких напрямів діяльності установами освіти є новітня на рівні державної політики концепція виховної роботи з молоддю, котра повинна обов'язково містити засоби запобігання наркотизму, зокрема, наркоманії.

Висновки. Отже, можна констатувати, що задля розв'язання порушених у статті проблем, які безсумнівно пов'язані із соціальним положенням неповнолітніх у суспільстві, особливо в період запровадженого сьогодні воєнного стану, нагальним є збереження і розвиток усталених патріотичних та духовних національних традицій, розроблення різного роду соціальних програм та здійснення профілактичної роботи з метою захистити неповнолітню людину від наявних у тяжкий період для держави негативних явищ, які впливають на зміну ще не сформованого світогляду та ціннісних орієнтацій неповнолітньої особи. Також особливо важливою постає потреба розроблення державної профілактичної політики з метою реформування систем виховання та освіти молоді, розробка дієвих методик реалізації соціально-економічних і духовних потреб неповнолітніх. Однак особливо актуальною є потреба розроблення спектру заходів організації дозвілля, розширення кількості культурних, спортивних та інших об'єктів дозвілля, пропагування здорового способу життя, врегулювання на законодавчому рівні питання обов'язкового медичного обстеження неповнолітніх за місцем навчання чи праці, розвиток програм забезпечення діяльності різноманітних установ з реабілітації наркозалежних та повернення їх до нормального життя, посилення державного контролю за дотриманням чинного законодавства, що врегульовує обіг тютюнової, алкогольної та наркотичної (канабіс) продукції, а також сферу ігрового бізнесу. Нагальним постає також питання нормативного врегулювання державою систематичного медичного обстеження дітей та молоді в обов'язковому порядку, а також розвитку мережі установ з реабілітації наркозалежних та повернення їх до нормального життя тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойсан М. М. (2016). Кримінологічна характеристика особистості неповнолітніх, що зловживають наркотичними засобами. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки. № 855 (12). С. 481–486.
2. Закалюк А. П. (2006). Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: наук.-практ. посібник / А. П. Закалюк, А. А. Бова, В. І. Женунтій та ін.; за заг. ред. А. П. Закалюка. К.: Юрінком Інтер. 296 с.
3. Хруппа М. С. (2001). Діяльність дільничних інспекторів міліції по запобіганню наркотизму: науково-практичний нарис / М. С. Хруппа, Р. М. Павленко, В. А. Семенюк. К.: НАВСУ. 140 с.
4. Державна служба статистики: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення: 24.12.2024).

5. Піщенко Г., Мінченко С. (2006). Віктимологічні аспекти негативних соціальних явищ, пов'язаних зі злочинністю. *Право України*. № 5. С. 108.
6. Раєцька Л. В. Міжнародний досвід становлення системи протидії наркоманії та незаконному обігу наркотичних засобів. URL: <http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/11.htm> (Дата звернення: 24.12.2024).
7. Градецький А. В. (2012). Запобігання вживанню наркотичних засобів особами молодіжного віку на індивідуальному рівні. *Право і безпека*. № 5 (47). С. 242–247.

REFERENCES

1. Boisan, M. M. (2016). *Kryminolohichna kharakterystyka osobystosti nepovnoletnikh, shcho zlovzhyvaiut narkotychnyimi zasobamy*. [Criminological characteristics of the personality of minors who abuse drugs]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya: Yurydychni nauky. Lviv: No. 855 (12). P. 481–486.
2. Zakaliuk, A. P. (2006). *Narkozlochynist: kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia*. [Drug Crime: Criminological Characterization and Prevention]: nauk.-prakt. posibnyk / A. P. Zakaliuk, A. A. Bova, V. I. Zhenuntii ta in.; za zah. red. A. P. Zakaliuka. K.: Yurinkom Inter. 296 p.
3. Khruppa, M. S. (2001). *Diialnist dilnychnykh inspektoriv militsii po zapobihanniu narkotyzmu* [Activities of district police inspectors on drug prevention]: naukovopraktychni narys / M. S. Khruppa, R. M. Pavlenko, V. A. Semeniuk. K.: NAVSU. 140 p.
4. *Derzhavna sluzhba statystyky*. [State Statistics Service]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed: 24.12.2024).
5. Pishchenko, H., Minchenko, S. (2006). *Viktymolohichni aspekty nehatyvnykh sotsialnykh yavlyshch, poviazanykh zi zlochynnistiu*. [Victimization aspects of negative social phenomena related to crime]. *Pravo Ukrainy*. No. 5. P. 108. (Accessed: 24.12.2024).
6. Raietska, L. V. *Mizhnarodnyi dosvid stanovlennia systemy protydii narkomanii ta nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv* [International experience in the development of a system to combat drug addiction and drug trafficking]. Retrieved from: <http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/11.htm>
7. Hradetskyi, A. V. (2012). *Zapobihannia vzhivanniu narkotychnykh zasobiv osobamy molodizhnoho viku na indyvidualnomu rivni* [Prevention of drug use by young people at the individual level] // *Pravo i bezpeka*. No. 5 (47). P. 242–247.

Дата надходження: 20.01.2025

Margaryta TVARDOVSKA

Lviv Polytechnic National University
Educational and Scientific Institute of Law,
psychology and innovative education
graduate student of the department
international and criminal law
marharyta.m.tvardovska@lpnu.ua
ORCID: 0009-0009-9545-0699

THE PROBLEM OF CRIMINOLOGY ANALYSIS OF A MINOR WHO USES DRUGS

The article analyzes the problems of the spread of drug addiction, in particular, drug addiction among minors in Ukraine at the present stage. Accordingly, the consequences of drug use (psychosocial and medical) are analyzed. The relationship between drug use and crime in general is also traced.

Attention is paid to the special features of the consequences of drug use by minors. Special attention is paid to the problem of victimization of persons who allow non-medical use of drugs. It is stated that drug addiction is a negative social phenomenon that causes a significant decrease in the social status of especially young people and this is ambiguously reflected in the levels of development of society, especially in today's difficult period for Ukraine. The main reasons for the spread of drug addiction among minors in Ukraine are stated: crisis manifestations in society in connection with Russian aggression, improvement of the socio-economic and socio-psychological state of a number of population groups, low level of upbringing in the family, crisis of school and vocational education, increase in unemployment during martial law, confirmation of state programs for organizing leisure time for minors, significant migration processes during martial law. and loss of parents due to war and, as a result, neglect of minors and the emergence of social orphanhood in society.

It is stated that drug addiction as a social problem carries negative, social studies: deaths from overdose, increased risks of suicidal phenomena, risks of developing mental illnesses, cardiovascular complications, complications complications. Effective measures are indicated to counteract the spread of drug addiction, in particular, drug addiction among minors by increasing the efficiency of the police and juvenile justice.

Keywords: drug addiction, drug addiction, minors, crime, victimization.